

BAĞIMSIZLIK YILLARINDA AZERBAYCAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ*

Ali MESİMOV**

Azerbaijan economy has been facing a dramatic change in the last 10 years. In these years, the economy has transformed from a planned one into a liberal one. During this stage, Azerbaijan faced serious problems about this transformation period. This article shows the point of view of the Independent Azerbaijan Economists Association on the economic relations between Azerbaijan and Turkey that has strong economic relations with Azerbaijan since its independence.

Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle bağımsızlığını elde eden Azerbaycan'ı tanıyan ilk devlet Türkiye olmuştur. Geçen on yıllık süre boyunca daha da yakınlaşan iki kardeş ülke ilişkileri, bazı küçük istisnalar dışında, hep olumlu yönde gelişmiştir. Siyasi ilişkilerin sıcak bir döneme girmesinin yanısıra, pazar ekonomisine geçiş yapan Azerbaycan'a Türk yatırımcılar tarafından önemli yatırımlar yapılmış, sosyal ve kültürel ilişkiler genişlemiştir. Bu çalışmada, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin ekonomik boyutu üzerine bir değerlendirme yapılmış ve iki ülke arasındaki ilişkilerin gelecekte daha iyi bir seviyeye ulaşması için önerilerde bulunulmuştur.

1988'den başlayarak genişleyen milli bağımsızlık hareketi 4 yıl sonra Azerbaycan'ın bağımsızlığını elde etmesi ile sonuçlandı. Ağustos 1991'de Moskova'da GKÇP'nin (Olağanüstü Hal Devlet Komitesi) darbe teşebbüsünün başarısızlığı Sovyetler Birliği'nin çöküşünde bir katalizör oldu. Bağımsızlık uğruna mücadele veren Azerbaycan halkının isteği doğrultusunda Azerbaycan Parlamentosu 18 Ekim 1991'de bağımsızlık konusunda anayasal bildiriye kabul etti. Bu tarihi fırsatın mümkün olduğunca optimum değerlendirilmesi ve bağımsızlığın gerçek bir nitelik kazanması için genç Azerbaycan devletinin çok sayıda probleme çözüm bulması gerekmektedir. Bu problemlerin içerisinde en önemlileri şunlardı:

* Makale Türkistan Araştırmaları Masası Asistanı Nermin Güler tarafından çevrilmiştir.

** Azerbaycan Bağımsız Ekonomistler Birliği Başkanı

Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel, İlkbahar 2001, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 274-285.

- Milli değerlere ve demokrasiye dayanan güçlü Azerbaycan devletinin inşa edilmesi;
- Moskova'nın doğrudan askeri yardımı ve katılımı ile Ermenistan tarafından işgal edilmiş Azerbaycan topraklarının işgalcilerden kurtarılması ve toprak bütünlüğünün temin edilmesi;
- Azerbaycan'ın çok güçlü ekonomik potansiyelini optimum şekilde kullanarak halkın tüm kesimlerine insana yakışır bir hayat seviyesinin temin edilmesi;
- Azerbaycan'ın uluslararası topluma entegrasyonunu güçlendirmek yolu ile ülkemizin modern dünya toplumunda kendi potansiyeline uygun bir yere gelmesine çalışılması.

.....
**Bu hayati problemlerin
çözümünün
hızlandırılması öncelikle
Azerbaycan'ın kendisine,
ülkede demokratik
toplumun kurulmasına
bağlı olmakla birlikte,
kanı bir, canı bir iki
ülkenin, Azerbaycan ve
Türkiye'nin, kardeşliğine
gerçek anlam
kazandırılmasına bağlı
olacaktır.**
.....

Bu hayati problemlerin çözümünün hızlandırılması öncelikle Azerbaycan'ın kendisine, ülkede demokratik toplumun kurulmasına bağlı olmakla birlikte, kanı bir, canı bir iki ülkenin, Azerbaycan ve Türkiye'nin, kardeşliğine gerçek anlam kazandırılmasına bağlı olacaktır. Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin çok yönlü bir şekilde geliştirilmesi için çok elverişli fırsatlar, çok sayıda ayrıcalıklar ve daha da önemlisi halklarımızın aynı istek ve arzularından kaynaklanan talepler ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlileri arasında aşağıdaki noktalar özel bir anlam taşımaktadır:

- Türkiye ile Azerbaycan'ın bir millet, iki devlet olarak doğal müttefiklerdir.
- Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ortaya çıkmış uygun fırsattan ve dünyada yaşanan küreselleşme sürecinin olumlu yönlerinden faydalanmak ve olumsuz yönlerinden zarar görmemek için Türkiye ve Azerbaycan'ın kendi çabalarını birleştirmesi objektif bir zorunluluktur.
- Azerbaycan'ın doğal kaynakları bakımından zengin olması iki kardeş ülke arasında işbirliğinin devamı ve gelişmesi için geniş imkanlar sağlamaktadır.

- Doğu ile Batı arasında entegrasyonun genişlemesi için planlanan Büyük İpek Yolu, Trans Hazar Boru Hattı, Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı gibi 21. yüzyılın büyük projeleri Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini daha nitelikli ve daha ileri bir aşamaya götürecektir.
- Modern uluslararası politikada Türk Dünyası faktörünün giderek daha çok dikkate alınması büyük ölçüde Türkiye-Azerbaycan stratejik işbirliğinin derinleşmesine bağlıdır.

Bu fırsat ve gerçeklerden faydalanmak amacıyla bağımsızlığını kazanmasından beri geçen on yıllık dönem boyunca Azerbaycan ve Türkiye arasında yüzelliye yakın anlaşma, protokol ve diğer belgeler imzalanmıştır. Bunların içerisinde aşağıdakiler özel önem taşımaktadırlar:

- Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Arasında Dostluk, İşbirliği ve İyi Komşuluk Anlaşması (Ankara, 24.01.1992);
- Türkiye-Azerbaycan Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (Ankara, 02.01.1992);
- Türkiye ve Azerbaycan Arasında Kredi Konusunda Anlaşma (İstanbul, 02.11.1992);
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği Eğitim, Kültür, Bilim ve Haberleşme Anlaşması (İstanbul, 06.03.1993; Bakü, 09.01.1995);
- Türkiye ve Azerbaycan Arasında Bilimsel, Teknik, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Alanlarda İşbirliği Anlaşması (Ankara, 09.02.1994);
- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması (Ankara, 10.05.1995);
- Türkiye ve Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (Bakü, 04.01.1997; Ankara, 25.07.1996);
- Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Küçük ve Orta Ölçekli Sınai İşletmelerin Geliştirilmesine İlişkin İşbirliği Hakkında Protokol (Ankara, 1997).

Tarihin her döneminde Türkiye'yi kendine güçlü bir dayanak olarak gören Azerbaycan, bağımsızlıktan hemen sonra, özellikle Ebülfez Elçibey yönetimi yıllarında kan bağı bulunan kardeş Türkiye ile yakınlaşmayı dış politikasında öncelik haline getirdi. Bağımsızlığın ilk yıllarından başlayarak imzalanmaya başlanmış sözü edilen anlaşma ve protokoller ise iki kardeş ülke arasında ilişkilerin çok yönlü olarak genişletilmesi ve derinleştirilmesi için güvenilir yasal zemin hazırladı.

Bu bağlamda, Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra geçen on yıla yakın bir dönem boyunca, Azerbaycan ve Türkiye arasında siyasi, ekonomik, sosyal ve diğer alanlarda ilişkiler gelişmekteydi.

Bağımsızlığımızın on yılı içinde Türkiye Azerbaycan'ın esas ticari ortaklarından biri haline gelmiştir. 1992'den itibaren Azerbaycan'ın Türkiye ile dış ticaret hacmi 1993, 1997 ve 1999 yılları dışında her yıl yüzde 10 ile yüzde 60 aralığında bir başka ifadeyle de ortalama yüzde otuz altı artmaktadır. Netice itibariyle 1992'de Azerbaycan'ın Türkiye ile 137,7 milyon Dolar olarak hesaplanan dış ticaret hacmi, 2000'de 1,7 kat artarak 233,5 milyon Dolara yükselmiştir.

Tablo.1. Azerbaycan'ın Türkiye ile Ticaret Hacmi (milyon dolar)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Ticaret Hacmi	137,7	102,1	140,9	183,1	256,5	221	355,9	211,5
1992 yılına oranla	100	74,1	102,3	133	186,3	160,5	258,5	153,6
İthalat	102,7	68,2	132,1	161,3	218,8	179,7	220,1	142,4
1992 yılına oranla	100	66,4	128,6	157,1	213	175	214,3	138,6
İhracat	35	33,9	8,8	21,8	39,7	41,3	135,8	69,1
1992 yılına oranla	100	96,8	25,1	62,2	113,4	118	388	197,4
Denge	-67,7	-34,3	-123,3	-139,5	-177,1	-138,4	-84,3	-73,3
1992 yılına oranla	100	50,6	182,1	206,1	261,6	204,4	124,5	108,2

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi

Azerbaycan'ın Türkiye'ye ihraç ettiği mallar arasında dizel, ham petrol, benzin, polietilen, pamuk, pamuk ipliği, deri, meyan kökü, alkollü içkiler, çay, elektronik cihazlar, plastik ürünler ve diğer mallar başlıca kalemleri oluşturmaktadırlar. Türkiye'nin Azerbaycan'a ihraç ettiği mallar arasında ise esas yeri gıda, tekstil ürünleri, elektronik aletler, otobüs, otomobil, traktör, jeneratör, sentetik iplik, plastik ve ham (ürünler) vs. almaktadır.

Buna rağmen, şimdilik Azerbaycan-Türkiye ticari ilişkilerinin her iki ülkenin potansiyel imkanları ile kıyaslandığında bir hayli zayıf kaldığını belirtmek gerekir. Nitekim, 1992'de Azerbaycan Türkiye'ye 35 milyon dolarlık mal ihraç ederek 102,7 milyon Dolarlık mal ithal etmesine karşın aynı tarihten geçen dokuz yıl içerisinde ihracat 105 milyon Dolara, ithalat ise boşluk olarak 128,5 milyon Dolara ulaşmıştır. Dolayısıyla, bağımsızlık yıllarında Azerbaycan'la Türkiye'nin ticaret hacminde % oranında artış yeterli görünse de, ticaret hacminin 1992'de 137,7 milyondan 2000'de 233,5 milyon Dolara çıkmasını iki kardeş ülkenin potansiyel ticari imkanları bakımından çok başarılı bir

gösterge olarak algılamak pek doğru olmaz. Karşılaştırma için belirtilim ki, 2000'de Azerbaycan'ın Rusya ile ticaret hacmi 347.6 milyon olmuştur ki bu da Türkiye ile olan ticaret hacminden % 49 daha yüksektir. Azerbaycan'ın Türkiye ve Rusya'ya ihraç ettiği mal oranı aşağı yukarı aynı (%6) olsa da ithalatta Türkiye'nin payı yüzde 11 olduğu halde Rusya'nın payı % 21,3 olmaktadır. Diğer taraftan, son yıllarda Azerbaycan'ın Türkiye ile ticaret hacminde gerileme gözlemlenmektedir. Zira, 1998'de Azerbaycan-Türkiye ticaret hacmi 355,9 milyon Dolar, ithalat 220,1 milyon Dolar, ihracat ise 135,8 milyon dolar olarak gerçekleşmişse de, 2000'de ticaret hacmi yüzde 52,4, ithalat yüzde 71,3, ithalat ise yüzde 29,3 oranında düşüş göstermiştir. Karşılaştırma için aynı yıllar içinde Azerbaycan'ın toplam dış ticaret hacminde yüzde 67,4 oranında artış olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Göründüğü gibi, Azerbaycan'la Türkiye'nin ticaret hacminde artış olsa da son yıllarda iki kardeş ülke arasında ticaretin artış hızı Azerbaycan'ın toplam dış ticaret hacmindeki artıştan bir hayli geri kalmaktadır. Bu bağlamda, 1998'de Azerbaycan'ın dış ticaret hacminde Türkiye'nin payı yüzde 21 olmuşsa da, 1999'da bu rakam yüzde 11'e 2000'de yüzde 8'e düşmüştür. Türkiye'nin dış ticaret hacminde Azerbaycan'ın payı ise topu topu yüzde 0.3'tür. Azerbaycan bağımsızlığını elde ettikten sonra Türk işadamları Azerbaycan'a gelmeye, ekonominin çeşitli alanlarına yatırım yapmaya, şirketler kurmaya ve işyerleri açmaya başladılar. 1991'den başlayarak gittikçe genişleyen bu süreç, 1998'e kadar genelde yükselen bir grafik çizmekteydi. Zira, aynı yıla kadar Azerbaycan'da faaliyet gösteren 3500'e kadar yabancı şirketin 1225'i veya yüzde 35'i Türk şirketleriydi. Bunların 661'i ortak yatırım (%54), 483'ü yüzde yüz Türk sermayesi ile çalışan şirket (%39,4) ve 81'i (%6,6) ise temsilcilik biçiminde faaliyet göstermekteydi. Türkiye'ye ait olan bu şirketler ve diğer ortaklar Azerbaycan ekonomisine 1.3 milyar Dolar civarında yatırım yapmışlardır. Bu rakamlardan yola çıkarsak, 1994-2000 yılları boyunca Azerbaycan ekonomisine yatırılan 5 milyar Dolarlık toplam yabancı sermayenin yüzde 26'sı Türkiye'nin payına düşmektedir. Fakat, Azerbaycan'ın resmi kaynaklarından alınan bilgilere göre 1994-2000 yılları içinde Türk firmaları Azerbaycan ekonomisine 715 milyon Dolarlık yatırım yapmıştır.

Tablo. 2. Azerbaycan'a Yapılan Doğrudan Yatırımlarda Türkiye'nin Payı ve 1994-2000 Yılları İçinde Değişim Göstergeleri (milyon dolar)

	Toplam Yabancı Yatırım	Türkiye'nin Payı		Bir Önceki Yıla Oranla (%)
		Milyon dolar	%	
1994	150,6	40	26,6	100
1995	218	52	23,9	130
1996	540	73	13,5	140,4
1997	1155	188	16,3	257,5
1998	1480	204	13,8	108,5
1999	937	103	11,0	50,5
2000	531	55	10,4	53,4
Toplam	5011,6	715	14,3	

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi ve Ekonomi Bakanlığı

**1998'e kıyasla 2000'de
Türk şirketlerinin
Azerbaycan
ekonomisine sermaye
yatırımları 3,7 kat
azalmıştır.**

Bu rakamlardan yola çıkılırsa 1994-2000 içinde Azerbaycan ekonomisine yatırılmış toplam yabancı sermaye oranında Türkiye'nin payı yüzde 14,3'tür. Böylece, eğer yatırım oranına ilişkin 1,3 milyar Dolarlık bir rakamdan yola çıkarsak, Türkiye, Azerbaycan ekonomisine yatırım yapma sıralamasına göre ABD (1350 milyon Dolar) ile aynı seviyeye ulaşmıştır. Eğer resmi kaynaklara bakarsak (715 milyon Dolar), o zaman Azerbaycan ekonomisine yatırım yapma oranına göre Türkiye ABD'den ve İngiltere'den (760 milyon dolar) sonra üçüncü olacaktır. Öte yandan, 1998'den sonra bazı objektif ve sübjektif nedenler yüzünden Türk işadamları Azerbaycan'ı terk etmeye başlamışlardır. Zira, 1998'den 2000'e kadarki süre zarfında Türkiye ve Azerbaycan ortak şirketlerinin sayısı 661'den 376'ya inmiş ya da 1,8 kat azalmıştır. Yüzde yüz Türk sermayesi ile çalışan şirketlerin sayısı ise daha hızlı bir şekilde azalmaktadır.

Bu şekildeki bir gerileme kendini sermaye yatırımlarında da göstermiştir. Zira, 1994-1998 yılları arasında Türk şirketlerinin Azerbaycan ekonomisine yatırım oranı yüzde 8,5-57,5 aralığında yükselerek beş defa artmıştır. 1999'da Türk şirketlerinin sermaye yatırımları 1998'deki yatırımların yüzde 50'si, 2000'de ise 1999'daki yatırımların yüzde 53'ü seviyesine gerilemiştir. Bir başka deyişle 1998'e kıyasla 2000'de Türk şirketlerinin Azerbaycan ekonomisine sermaye yatırımları 3,7 kat azalmıştır. 1994'te Türk iş adamlarının Azerbaycan ekonomisine yatırmış

olduğu sermaye miktarı aynı yıl ülke ekonomisine yapılan toplam yabancı sermayenin yüzde 27'sini, 1995'de yüzde 24'ünü, 1996'da yüzde 14'ünü, 1997'de yüzde 16'sını, 1998'de yüzde 14'ünü, 1999'da yüzde 11'ini, 2000'de ise yüzde 10,4'ünü teşkil etmiştir.

Bağımsızlık yıllarında Azerbaycan-Türkiye ekonomik ilişkileri çerçevesinde bankacılık ve sigortacılık alanında da önemli aşamalar kaydedilmiştir. Azerbaycan'da Azer-Turbank (ortak), Baybank, Çibank (ortak), Garanti Leasing (ortak), Koçbank, Azerbaycan İş Bankası (ortak) ve Royalbank (ortak) gibi 7 banka ve 3 ortak sigorta şirketi mevcuttur. Azerbaycan'da faaliyet gösteren 11 yabancı sermayeli veya yabancı sermaye iştiraklı bankanın yüzde 64'ü Türk bankalarıdır. Fakat, bunlar şimdilik Azerbaycan'ın bankacılık sisteminde pek önemli rol üstlenememektedir.

Tablo.3. Türk Eximbank'ın Türk Cumhuriyetlerine Açtığı Krediler
(milyon dolar)

	Toplam	Kullanılan	Geri Ödenmeyen
Azerbaycan	250	91,7	
Mal Kredisi	100	59,6	11,8
Proje Kredisi	150	32,1	
Kazakistan	240	213	
Mal Kredisi	40	40	5,9
Proje Kredisi	200	173	
Kırgızistan	75	47	
Mal Kredisi	37,5	35	0,8
Proje Kredisi	37,5	12	
Özbekistan	375	347	
Mal Kredisi	125	124	
Proje Kredisi	250	222	
Türkmenistan	163,3	130,7	
Mal Kredisi	75	74,9	6,4
Proje Kredisi	88,0	55,8	
Nahçıvan (mal kredisi)	20	19,6	21,5
KKTC (mal kredisi)	3,7	3,7	4
Toplam	1227	852,7	50,4

Kaynak: Türk Eximbank Dokümanları, 22 Mart 2000

Bağımsızlık yıllarında Türkiye Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'a yaptığı yardımlar arasında Azerbaycan'a açmış olduğu krediler önemli yer tutmaktadır. 2 Kasım 1992'de yapılan anlaşmaya dayanarak Türk Eximbank'ı Azerbaycan'a 250 milyon Dolarlık kredi açtı. Sonraki

anlaşmalara göre bu kredinin 100 milyon Doları mal kredisi, 150 milyon Dolarının ise proje kredisi olması gerekiyordu. Fakat, E. Elçibey yönetimi askeri müdahale sonucu devrildikten sonra söz konusu kredinin iyi bir şekilde değerlendirilmesi için oluşturulan program bir kenara atıldı ve bu kredinin sadece yüzde 37'si kullanıldı.

Mal kredisi gıda ürünleri ve ilaç alımına; proje kredisi ise elektrik süpürgesi, elektrik motorları üretimi imkanlarının oluşturulmasına, un fabrikalarına, Bakü havaalanı terminalinin inşasına, motor yağı üretimine, yolcu ve yük vagonlarının tamirine kullanıldı.

Öte yandan, Türk Eximbank'ı Azerbaycan'ın yanında diğer Türk devletlerine de toplam hacmi 1227 milyon Dolarlık kredi açmıştı. Kazakistan 240 milyon Dolarlık kredinin 200 milyon Dolarını proje kredisi gibi resmileştirdikten sonra onun 173 milyon Dolarından ya da yüzde 87'sinden, Özbekistan 375 milyon Dolarlık kredinin 250 milyonunu proje kredisi gibi resmileştirerek 222 milyonunu veya yüzde 89'unu projelerde kullandığı halde, Azerbaycan 150 milyonluk proje kredisinin sadece yüzde 21'ini kullanmıştır. Halbuki söz konusu krediyi tam ve yararlı bir şekilde kullanmakla Azerbaycan'da onlarca son teknolojiyle kurulmuş üretim alanları yaratmak, binlerce yeni işyeri açmak mümkündür.

Türkiye'nin, Hazar'ın Azerbaycan'a ait kısımlarındaki petrol ve doğal gaz yataklarının ortak kullanımına dair dünyanın büyük petrol şirketleri ile imzalanan anlaşmalara katılımı, iki ülke ilişkilerinin gelişmesinde önemli etken olmuştur. Azeri, Çırag ve Güneşli petrol yataklarına ilişkin 20 Eylül 1994 tarihinde imzalanan anlaşmaya Amerikan, Rus, Norveçli, Japon ve Suudi Arabistanlı şirketlerin yanısıra Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) da yüzde 6,75'lik bir payla katılmaktadır. Bunun dışında, TPAO 4 Haziran 1996'da imzalanmış Şah Deniz yatağı projesi anlaşmasında yüzde 9, 2 Haziran 1998 tarihli Kürdaşi yatağı projesinde yüzde 5, 21 Temmuz 1998'de imzalanmış Araz, Alov ve Şerg petrol anlaşması projesinde ise yüzde 10 paya sahiptir. Buna rağmen belirtmek gerekir ki, Azerbaycan hükümeti şimdiye kadar imzaladığı 19 petrol anlaşmasının sadece dördünde ya da yüzde 21'inde Türkiye'ye pay ayırmakla cimrilik yapmıştır.

Bağımsızlık yıllarında Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde göze çarpan işbirliği çalışmaları arasında eğitim, kültür ve turizm alanında gerçekleşen tedbirler önemli bir yere sahiptirler. Azerbaycan'ın binlerce genci Türk üniversitelerinde eğitim almaktadırlar. Azerbaycan'da Türkiye'nin yardımı ile açılmış 1 üniversite, 15 orta okul ve 11 lisenin faaliyeti de kardeş ülkenin Azerbaycan için kadro yetiştirme işine önem verdiğinin ciddi bir göstergesidir. Sözü geçen eğitim kurumlarında 5000'e kadar

eklenince durum daha da ağırlaşmaktadır. Bu yüzden de son yıllarda bazı Türk şirketlerinin Azerbaycan'dan ayrılmaya başlaması Azerbaycan'da yabancı şirketlerin normal faaliyeti için uygun koşulların sağlanmasına acil ihtiyaç duyulduğuna dair ciddi bir işarettir.

Türkiye'nin Azerbaycan için tüm yönleriyle stratejik önemi çok yüksek olması nedeniyle Türkiye ile ilişkilerde hiçbir alanda gerilemeye izin verilmemesi gerekir. Günümüzde bu konunun aktüalitesi daha da artmıştır. Şöyle ki, son dönemde hem Azerbaycan, hem de Türkiye'ye karşı baskılar artmaktadır. Böyle bir durumda alınması gereken zaruri tedbirler arasında aşağıdaki sorunların çözümü özel önem taşımaktadır:

1. Azerbaycan ve Türkiye'nin hükümet organlarında çalışan uzmanlar, bilim adamları ve bağımsız uzmanların ve işadamlarının katılımıyla bir komisyonun oluşturulması gerekir. Bu komisyon tarafından son 10 yılda kat edilen yol tüm yönleriyle ve objektif bir şekilde incelenmeli, bu bağlamda iki kardeş ülke arasındaki ilişkilerde duraksamaya neden olan engeller tespit edilmelidir. Türkiye-Azerbaycan stratejik ortaklığına ilişkin 2001-2010 yılları için çok yönlü faaliyet programı hazırlanmalı ve yıllara göre gerçekleştirme mekanizması oluşturulmalı ve uygulamaya konulmalıdır. Bu program aynı zamanda özü itibarıyla Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini genişleterek Türk devletleri arasında dostluk, kardeşlik ve işbirliğini güçlendirme programı olmalıdır.
2. Son zamanlarda Ermenistan, Batılı ülkelerdeki lobisinin yardımı ile bir taraftan sözde Ermeni soykırımı meselesinin bazı büyük devletlerin parlamentolarında tanınması yönünde çabalarını arttırmakta, diğer taraftan da hem Azerbaycan, hem de Türkiye'ye karşı toprak iddiaları öne sürmektedir. Belli ki, bu Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giden yolunda Türkiye'ye karşı baskı aracı olarak düşünülmüş oyunun bir parçasıdır. Bu tür baskıların bertaraf edilmesi işinde Azerbaycan hükümeti sözle, yumuşak açıklama ile değil, gerçek eylemlerle Türkiye'ye yardım etmelidir. Herhangi bir konuda Türkiye'nin zayıflamasının Azerbaycan'a doğrudan vurulan bir darbe olduğunun anlaşılması gerekir. Bu nedenle de Azerbaycan Türkiye'yi savunmakla kendini de savunmuş olacaktır. Ayrıca, sözde Ermeni soykırımı meselesi ile beraber Karabağ sorununda da Türkiye ile Azerbaycan'ın çabalarını birleştirerek Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'dan da destek almaya çalışmalarının zamanı gelmiştir. Sözde Ermeni soykırımını tanıyan ilk ülke olarak öne çıkan Fransa, daha sonra da AGİT Minsk Grubunun üç eşbaşkanından

biri olarak Karabağ sorununun çözümünde kendine özgü bir şekilde ön plana çıkmak istedi. Fakat, Azerbaycan ve Ermenistan Devlet Başkanlarının katılımıyla Fransa Devlet Başkanı Jacques Chirac'ın Paris'te organize ettiği görüşmeden sonuç alınmadı. 2001'in Nisan ayında ABD'de yapılan görüşmelerden sonra Haziran'da Cenevre'de, Ağustos-Eylül aylarında ise Rusya'da yapılması planlanan görüşmelerde Azerbaycan hükümeti toprak bütünlüğüne aykırı hiçbir belgeye imza atmamalıdır. Aynı zamanda Azerbaycan Karabağ sorununa ilişkin AGİT Minsk Grubunun ABD, Rusya, Fransa biçimindeki mevcut eşbaşkanlık sisteminde ABD, Rusya, Türkiye sistemine geçilmesi konusunda ısrar etmelidir. Sadece bu sistemle Karabağ sorununun çözümünde uluslararası hukukun temel ilkelerinin ve BM Güvenlik

**Azerbaycan kendi
bağımsızlığı ve
toprak bütünlüğünü
pekiştirmek için her
şeyden önce
uluslararası arenada
demokratik bir ülke imajı
kazanmalı, güçlü
ekonomiye ve güçlü
orduya sahip olmalıdır.**

Konseyi'nin Ermeni askeri birliklerinin işgal edilmiş Azerbaycan topraklarından koşulsuz olarak çıkmasına ilişkin 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlarının gündeme gelme olasılığı vardır.

3. Azerbaycan kendi bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü pekiştirmek için her şeyden önce uluslararası arenada demokratik bir ülke imajı kazanmalı, güçlü ekonomiye ve güçlü orduya sahip olmalıdır. Bu sürecin ivedilik

kazanması ise önemli ölçüde Türkiye ve Azerbaycan'ın doğal müttefikliğine gerçek bir anlam kazandırılmasına bağlıdır. Bu amaçla iki kardeş ülkenin siyasi, ekonomik, askeri, sosyal vs. alanlarında ciddi ilişkilerin kurulmasına çalışılmalıdır. Olayların geliştiği Türkiye'nin Azerbaycan'da güçlü, demokratik devlet kuruluşu işinde aktif rol almasına büyük ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bunun için iki ülke arasında yukarıda bahsedilen yönlerde önem arz eden büyük projelerin beraber hayata geçirilmesi için uğraşmak gerekir. Bu bağlamda Azerbaycan doğalgazının Türkiye'ye ihraç edilmesine ilişkin 12 Mart 2001'de Ankara'da imzalanan anlaşma önemli bir adım niteliğindedir. Toplam değeri 2.5 milyar Dolar olan bu anlaşmaya göre 2004-2018 yılları içerisinde Şah Deniz yatağından Türkiye'ye 80 milyar metreküpe yakın Azerbaycan gazı satılacaktır. Bakü-Ceyhan projesinin gerçekleştirilmesinin hızlandırılması için de her iki ülke kendi çabalarını birleştirerek arttırmalıdır. Aynı zamanda Bakü-

Ceyhan'ın gerçekleşmesinin hızlandırılmasında Kazakistan'ın bu projeye katılmasının önemi ve Rusya'nın bu projeyi engellemek için Kazakistan'a baskı uygulaması da göz önünde bulundurulursa, Türk devletlerinin kendi çıkarları doğrultusunda projeleri hayata geçirmeleri için "Müttefik Pakı"nın imzalanmasının zamanının geldiği söylenebilir. Bu işte Türkiye liderlik yapmalı, Azerbaycan ise "dilde, fikirde, işte birlik" prensibine dayanarak ona yardım etmenin yanı sıra kendi problemlerinin çözümünü de Türkiye-Azerbaycan-Kazakistan-Özbekistan-Türkmenistan-Kırgızistan birliği çerçevesinde bütünlük mekanizması aracılığıyla hızlandırmalıdır.

4. Binlerce Azerbaycan Türkü'nün kaniyla elde edilen bağımsızlığı ilk tanıyan bir kardeş olduğu gibi, bağımsızlığını kazanılmasındaki on yıl boyunca da Azerbaycan'a en fazla destek olan ülke de tabii ki Türkiye olmuştur. Bundan sonra da Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini geliştirerek yeni bir aşamaya yükseltmek için Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan'ın dostluğunda manevi ve milli değerlerle karşılıklı saygı ve sevginin elde edilmesine çalışılmalıdır. Azerbaycan-Türkiye ilişkilerine Elçibey döneminin yalınlığı, sıcaklığı getirilmelidir. Bu nedenle de Azerbaycan'la Türkiye'nin devlet organlarının ilişkilerinin genişletilmesinin yanısıra, sivil toplum örgütlerinin, bilim adamlarının ilişkilerinin de genişletilmesi yönünde çabaların arttırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.